



## Ekolojik Denge Bağlamında Hz. Peygamber'in Sünneti İle Hayvan Hakları Evrensel Beyannâmesi'nin Karşılaştırılması

Dr. Fethullah YILMAZ  
Hadis Anabilim Dalı

### Özet

Dünyamızdaki düzenin belirli bir sistem dâhilinde devam etmesi için Yüce Yaratıcı varlıklarla ilgili genel denge kanunları koymuştur. Allah Teâlâ'nın dünyada koyduğu bu dengenin ana unsurlarından biri de hiç şüphesiz hayvanlardır. Dünyadaki denge ve düzenin sağlanması, gerek ehli gerekse de vahşi tüm hayvanların himaye edilmesine bağlıdır. Dinimiz de hayvanların muhafazasıyla ilgili önemli ilkeler ortaya koymuştur. Dinimizin ortaya koyduğu bu ilkeler, muhtevası itibarıyla evrensel ve çağlar üstü bir niteliğe sahiptir. Öyle ki bundan on dört asır önce Hz. Peygamber'in (s.a.s) hayvanların himayesi, beslenmesi, barınması, neslinin korunması vb. konularda hayvan haklarına dair ifade, uygulama ve ikazları günümüz hayvan hakları konusunda tespit edilen evrensel kanunlarla bire bir örtüşmektedir. 15 Ekim 1978 tarihinde Paris'teki UNESCO Merkezi'nde açıklanan ve on dört maddeden oluşan Hayvan Hakları Evrensel Beyannamesi incelendiğinde burada belirtilen hususların Hz. Peygamber tarafından açıkça ifade edildiği görülmektedir. İşte bu çalışmada Hayvan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde bulunan on dört maddenin Hz. Peygamber'in Sünneti'nde sözlü ve fiili olarak nasıl yer aldığı tesbit edilmeye çalışılmıştır.

**Anahtar kelimeler:** Hayvan Hakları Evrensel Beyannamesi, Hz. Peygamber, Sünnet, Hadis.

### A Comparison of the Tradition of Prophet Muhammad and Universal Declaration of Animal Rights in the Context of Ecological Equilibrium

### Abstract

The Almighty Creator has made general equilibrium law related to the presence to keep the order in our world within a particular system. Undoubtedly, one of the main elements of the balance that Allah Ta'ala puts in the world are animals. Ensuring the balance and order in the world depends on the patronage of both all domestic and wild animals. In fact, our religion has also revealed important principles concerning the protection of animals. Considering their content, these principles put forward by our religion have a universal and beyond ages quality. In fact, the Prophet's (pbuh) statements, practices and warnings on issues about animal rights such as the protection, nutrition, accommodation of animals, the protection of their generation etc. fourteen centuries ago correspond to the universal laws present ones detected in animal rights. When the Universal Declaration of Animal Rights declared on October 15, 1978 at UNESCO Center in Paris and consisting of fourteen items are examined, it seems that the issues herein expressed were explicitly stated by the Prophet. In this study, it is aimed to determine how these fourteen items in the Universal Declaration of Animal Rights take part in the Prophet's Sunnah as verbally and actually.

**Keywords:** Universal Declaration of Animal Rights, the Prophet, Sunnah, Hadith.

### Giriş

Her şeyin varlığını bir ölçüye göre belirleyen Yüce Yaratıcı (c.c.) evrendeki düzenin belirli bir sistem dâhilinde devam etmesi için tabii denge kanunları koymuştur (Furkân, 25/2). Dünyada bu dengenin düzenli bir şekilde yürütülmesinden insanoğlu sorumludur. İnsan üzerine düşen bu görevi yerine getirmediği takdirde "Allah'ın buyruklarını umursamayan şu insanların kendi tercihleri ile yaptıkları işler yüzünden karada ve denizde (bütün dünyada) bozukluk ortaya çıktı, nizam bozuldu. Doğru yola ve isabetli tutuma dönme fırsatı vermek için, Allah, yaptıklarının bazı kötü neticelerini onlara tattırır" (Rum, 30/41) âyetinde de ifade edildiği gibi kötü bir akibete uğrayacağı muhakkaktır.

Cenâb-ı Hakk'ın dünyada koyduğu dengenin ana unsurlarından biri de hiç şüphesiz hayvanlardır. Karada, denizde ve havada yaşayan en küçüğünden en büyüğüne kadar tüm hayvanların, ekolojik sistemin korunmasında önemli bir yeri vardır. Nitekim Allah Teâlâ'nın tufandan önce Hz. Nuh'a (a.s) her hayvan türünden birer çifti gemiye almasını emretmesi (Hûd, 11/40) hayvanların dünyadaki düzeni sağlayan unsurlardan biri olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Bütün varlıkları ciddi maksat ve gayelerle var eden Hikmet Sahibi Allah (c.c.), kuşkusuz ekolojik sistemin vazgeçilmez bir parçası olan hayvanları da hikmetsiz ve amaçsız yaratmamıştır. Yaratılış amacı bilinsin ya da bilinmesin tüm hayvanların insanlara ve evrene sağladığı birçok fayda bulunmaktadır.<sup>1</sup> Hayvanlar, insanın en fazla istifade ettiği et, süt, deri, bal, yumurta, ipek ve yün gibi nimetlerin menşei oldukları gibi ulaşım, yük taşıma, güvenlik gibi hususlarda da insanın en fazla yararlandığı varlıklar olmuştur. Ayrıca hayvanlar karada yürüyen, havada uçanı ve denizde yüzeni ile tabiata ayrı bir estetik değer kazandırmakta, farklı farklı görüntüleri ve birbirinden değişik sesleriyle doğaya doyumsuz bir zerafet katmaktadır. Bunun için Yüce Allah, eşsiz güzelliklerle yarattığı bu canlılara, kullarının ibret nazarıyla bakıp da üzerinde tefekkür etmelerini istemektedir (Kuşkusuz sizin için hayvanlarda da büyük bir ibret vardır (Nahl, 16/66).

Çeşitli güzelliklerle kainât kitabında yer alan sayısız hayvan türlerinden bazıları Kur'ân-ı Kerim'de de değişik vesilelerle zikredilmiş (Kur'ân'da farklı vesilelerle adı geçen hayvanlar şunlardır: Sivrisinek (Bakara, 2/26), buzağı, (Bakara, 2/51), bıldırcın (Bakara, 2/57), maymun, (Bakara, 2/65), domuz (Bakara, 2/173), deve (A'râf, 7/40) karga (Mâide, 5/31), keçi, koyun (En'âm, 6/143) inek (En'âm, 6/146), kurbağa (A'râf, 7/133), köpek (A'râf, 7/176) at, katır, merkep (Nahl 16/8), sinek (Hac, 22/73), yılan (Şuarâ, 26/32), hüdhüd (Neml, 27/20), örümcek (Ankebût, 29/41), çekirge (Kamer, 54/7), büyük balık (Kalem, 68/48), aslan (Müddessir, 74/51) ve kelebek (pervane), (Kâria, 101/4) hatta bunlardan bir kısmı sûrelere isim olmuştur.<sup>2</sup> Âyetlere konu olması ve özellikle bazı sûrelere isimlerinin verilmesi Cenâb-ı Hakk'ın hayvanlara verdiği değere dair bazı ipuçları vermektedir.

Sözleri ve yaşantısıyla ilahî vahyin açıklayıcısı ve uygulayıcısı konumunda olan Hz. Peygamber de, hayvanlarla özel olarak ilgilenmiş, onlara sevgi ve şefkatle muamele etmiştir. Ayrıca O (s.a.s) çevresinde bulunan ashabına hayvanlara iyi davranmalarını tavsiye etmiş ve bu konuda ihmalkâr davrananları ve kusuru olanları uyarmıştır.

Allah Resûlü (s.a.s) ashabına, dolayısıyla bütün insanlara hayvan hakları hususunda son derece önemli mesajlar vermiştir. Hz. Peygamber'in hayvan haklarına dair verdiği mesajlara bakıldığında, bunların çağlar üstü bir niteliğe sahip olduğu görülür. Öyle ki bundan on dört asır önce Hz. Peygamber'in hayvan haklarını korumaya ilişkin ifadeleri, uygulamaları ve ikazları günümüz hayvan hakları konusunda tespit edilen evrensel kanunlarla bire bir örtüşmektedir. Nitekim 15 Ekim 1978 tarihinde Paris'teki UNESCO Merkezi'nde açıklanan ve on dört maddeden oluşan Hayvan Hakları Evrensel Beyannâmesi (Universal Declaration on Animal Rights)<sup>3</sup> incelendiğinde burada belirtilen hususların on dört asır öncesinden Hz. Peygamber (s.a.s) tarafından açıkça ifade edildiği görülmektedir. İşte bu çalışmada Hayvan Hakları Evrensel Beyannâmesi'nde bulunan on dört maddenin Hz. Peygamber'in Sünneti'nde sözlü ve fiili olarak nasıl yer aldığı tesbit edilmeye çalışılacaktır.

## **A. Hz. Peygamber'in Sünnetinde ve Hayvan Hakları Evrensel Beyannâmesi'nde Hayvan Hakları**

### **1. Eşit Var Olma Hakkı**

Her hayvanın doğuştan sahip olduğu haklardan biri eşitlik hakkıdır. Hayvanlara verilen bu hak; tür, cins, yaratılış farkı gözetilmeksizin her hayvana yaşam hususunda aynı imkânların verilmesi manasına gelir. Bu hakka istinaden Hz. Peygamber, hangi tür olursa olsun hayvanların boş yere ve keyfi bir

<sup>1</sup> Görmediler mi ellerimizin yaptıklarından kendilerine nice hayvanlar yarattık ta kendileri onlara mâlik olmaktadır. Onları kendilerine boyun eğdirdik. İşte binekleri onlardandır ve onlardan yiyorlar. Kendileri için onlarda daha birçok faydalar ve içecekler var. Hâlâ şükretmiyorlar mı? (Yâsîn, 36/71-73).

<sup>2</sup> Kur'ân'da sûrelere isim olan hayvanlar şunlardır: Bakara (inek), Nahl (arı), Neml (karınca), Ankebût (örümcek) ve Fil.

<sup>3</sup> [http://jose.kersten.free.fr/aap/pages/uk/UDAR\\_uk.html](http://jose.kersten.free.fr/aap/pages/uk/UDAR_uk.html), 19.05.2016;  
[https://tr.wikipedia.org/wiki/Hayvan\\_Haklar%C4%B1Evrensel\\_Beyannamesi](https://tr.wikipedia.org/wiki/Hayvan_Haklar%C4%B1Evrensel_Beyannamesi), 19/05/2016.

şekilde öldürülmesini yasaklamış (Ebû Dâvûd, Edeb, 163-164; İbn Mâce, Sayd, 10) ve “Hiçbir kişi yoktur ki bir serçe (kadar küçük) yahut onun üzerinde bir canlıyı haksız yere öldürsün de Yüce Allah ona bunun hesabını sormasın!” (Nesâî, Sayd, 34) buyurarak haksız yere yaşam hakkı elinden alınan her hayvandan dolayı insanın ahirette muhakkak hesaba çekileceğini belirtmiştir. Ayrıca Allah Resûlü, haksız yere yaşam hakkı gaspedilen hayvanın ahirette “*Yâ Rabbi! Falan beni, herhangi bir yararı için değil, boş yere öldürdü!*” (Nesâî, Dahâyâ, 42) diyerek kendisini öldüren kişiden davacı olacağını haber vermiştir. Hz. Peygamber’in bu beyanları bütün hayvanların yaşam hakkı hususunda eşit olduklarını hatta hakların eşitliği açısından hayvan ile insan arasında bir farkın olmadığını göstermektedir. Buna göre insanın âhirette hesaba çekileceği kul hakları arasında, sadece hakkını gasp ettiği insanlar değil hayvanlar da olacaktır.

Hadis-i şeriflerde her hayvana eşit yaşam hakkının verilmesi gerektiği bu ifadelerle anlatılırken Hayvan Hakları Evrensel Bildirgesi’nde bu hak şu şekilde belirtilmektedir: “*Bütün hayvanlar yaşam önünde eşit doğar ve aynı var olma hakkına sahiptir.*” (Madde: 1)

## 2. Değer Verilme Hakkı

Hayvanlara değer vermek dinî ve insanî bir vazifedir. Türü, cinsi, şekli nasıl olursa olsun, hayvanlara iyi davranmak, onların her birini Allah’ın emaneti kabul edip haklarına riayet etmek kısacası hayvanlara değer vermek ahlaklı olmanın da bir gereğidir. Kendilerine has bir tesbih ile Rablerini zikreden hayvanlara<sup>4</sup> ve yaşadığı doğaya değer verip saygılı olmak aynı zamanda Yaratan’a saygı duymak anlamına gelir. Buna göre hayvanlara saygısızlığın Allah’a da gerçek manada saygısızlık söz edilemez.

Yaratandan dolayı yaratılana rahmet ve sevgiyle yaklaşan Rahmet Peygamberi (s.a.s) de hiçbir hayvanı hor görmemiş, her birine değer vermiş ve onlara karşı yapılan ister fiili olsun isterse de sözlü olsun her türlü saygısızca davranışa tepki göstermiştir. Bir defasında üzerinde bulunduğu deveye beddua eden bir kadını uyararak hayvandan inmesini istemiş ve böylelikle hayvana hakareti hoş karşılamadığını göstermiştir (Müslim, Birr, 80). Hayvanların özellikle başlarına vurularak dövülmesi ve yüzlerine damga basılması gibi zalimce davranışları yasaklamış hatta bunları yapanlara beddua etmiştir (Müslim, Libâs, 106-112). Öte yandan “*Atların alınlarındaki saçlarını, yelelerini ve kuyruklarını kırmayınız. Çünkü kuyruğu onun yelpazesidir, yelesi elbisesidir, alınlarında ise hayırlar düğümlemiştir*” (Ebû Dâvûd, Cihâd, 4) buyurarak yeryüzünün süsü olan hayvanların<sup>5</sup> estetik güzelliğini bozan eylemlerden ashâbını sakındırıştır.

Allah Resûlü’nün (s.a.s) bir yere savaşmak için ordu gönderirken “*Ağaçları yakmayınız. Hayvanlara dokunmayınız*” (Ebû Dâvûd, Cihâd, 90, 121; İbn Hanbel, I: 300) diye emretmesi, vefatına yakın bir zamanda ordu komutanı olarak görevlendirdiği Üsâme b. Zeyd’e “*Haddi aşmayın... Çocukları, ihtiyarları ve kadınları öldürmeyin. Hurma ağaçlarını kesip yakmayınız. Meyve veren ağaçlara dokunmayınız. Koyun, sığır ve deve gibi hayvanları, gıdalanmak dışında başka bir maksatla kesmeyiniz...*” (Taberî, Târîhu’l-ümem ve’l-mülûk, Beyrût, 1407/1987, IV: 46) şeklinde yaptığı tavsiyeler O’nun en zor zamanlarda bile çevreye ve hayvana olan duyarlılığını göstermektedir.

Şefkat Peygamberi Mekke’nin fethine giderken yolda yavruları emziren bir köpek görünce hayvanları rahatsız etmemek için köpeğin başına bir nöbetçi dikmiş ve ordunun yolunu değiştirmiştir (Vâkıdî, el-Megazî, II, 1966, s. 225). Resûl-i Ekrem’in bu davranışı da kuşkusuz O’nun hayvanlara verdiği değeri ortaya koymaktadır.

Hayvanlara verilen değere dair Hz. Peygamber’in hayatından nakledilen bu ve benzeri örneklerle bakıldığında bunların Hayvan Hakları Evrensel Bildirgesi’ndeki şu maddeyle bire bir örtüştüğü müşahade edilmektedir, “*Bütün hayvanlar saygı görme hakkına sahiptir. Bir hayvan türü olan insan,*

<sup>4</sup> Göklerde ve yeryüzünde bulunan kimselerle, sıra sıra (kanat çırparak uçan) kuşların Allah’ı tesbih ettiğini görmez misin? Her biri duasını ve tesbihini kesin olarak bilmektedir. Allah, onların yapmakta olduğu şeyleri hakkıyla bilendir. (Nur, 24/41).

<sup>5</sup> “Hem binmeniz, hem de zinet olsun diye atlar, katırlar, merkepler yarattı” (Nahl, 16/8) âyeti hayvanların yeryüzünün süsü olduğuna delalet etmektedir.

*öbür hayvanları yok edemez. Bu hakkı çiğneyerek onları sömüremez. Bilgilerini hayvanların hizmetine sunmakla görevlidir. Bütün hayvanların insanca gözetilme, bakılma ve korunma hakları vardır.”*  
**(Madde: 2)**

### **3. Merhametli Davranılması ve Eziyet Edilmemesi**

Bütün varlığa şefkat ve rahmet nazarıyla bakan Allah Resûlü (s.a.s) hayvanlara da merhametle muamele etmiş, onlara eziyeti yasaklamış ve ashabının da bu konuda duyarlı olmasını istemiştir. Nitekim O (s.a.s), Hz. Âişe'ye deveye binerken hayvana şefkat ve merhametle davranmasını tavsiye etmiş (Müslim, Birr, 79; Ebû Dâvûd, Edeb, 10), hayvanlara olan merhametinin eseri olarak binek hayvanlarına fazla yük yüklemeyi yasaklamış (Ebû Dâvûd, Cihâd, 44), yolculuk esnasında onları dinlendirmeye ihtimam göstermiş (Müslim, Cum'a, 28) ve hayvanların barınma ve beslenme ihtiyaçlarının güzel bir şekilde karşılanmasını emretmiştir (Ebû Dâvûd, Cihâd, 44).

Hiz. Peygamber *“Siz yerdekilere merhamet edin ki, göktekiler de size merhamet etsin”* (Ebû Dâvûd, Edeb, 58) şeklinde buyurarak kulun rahmete mazhar olmasını, onun varlıklara olan ilgi ve sevgisine bağlamıştır. Bu hakikati ifade sadedinde Allah Resûlü (s.a.s) bir köpeğe gösterilen merhametin Allah'ın rahmetine vesile olduğunu şöyle bir kıssa ile anlatmıştır: *“Yolculuk yapan bir adam çok susamış ve yolda rastladığı bir kuyuya inip oradan su içmişti. Kuyudan çıkınca orada bir köpekle karşılaştı. Susuzluktan dilini sarkıtmış olan zavallı hayvan nemli toprağı yalıyordu. Yolcu kendi kendine, ‘Bu hayvan da benim gibi çok susamış’ dedi ve tekrar kuyuya inip ayakkabısına su doldurdu. Sonra ayakkabısını ağız ile tutup kuyudan çıktı ve köpeği suladı. Bu yaptığından dolayı Allah o kulundan hoşnut oldu ve onu bağışladı”* (Buhârî, Müsâkât, 9; Buhârî, Şirb, 9, Mezâlim, 23; Müslim, Selam, 153, 154, 155).

Allah Resûlü başka bir zaman *“Merhamet etmeyene merhamet edilmez”* (Buhârî, Edeb, 27) buyurarak hayvanlara şefkat ve merhametle muamele edilmesi gerektiğini aksi takdirde kişinin Allah'ın rahmetine nail olamayacağını belirtmiştir.<sup>6</sup>

Öte yandan her zaman hayvanlara rıfk ile muameleyi esas alan Allah Resûlü, hayvanların canlarının acıtılmasını ve incitilmesini yasaklamıştır (İbn Mâce, Zebâih, 10). Câhiliye döneminde Araplar canlı iken develerin hörgücünü veya koyunların kuyruğunu kesip bunlardan istifade ediyorlardı. Hiz. Peygamber bu şekilde uzuvları kesilerek öldürülen hayvanların murdar hükmünde olduğunu ve etlerinin yenilmeyeceğini bildirmiş (Ebû Dâvûd, Dahâyâ, 23-24; Tirmizî, Sayd, 12) böylece hayvanlara eziyet veren zalimce bir eylemin önüne geçmiştir. Ayrıca *“Hayvanlara (uzuvlarını keserek) işkence edenlere Allah lânet etsin”* (Nesâî, Dahâyâ, 41) buyurarak bu şekilde onlara sıkıntı verenlere beddua etmiştir.

Hiz. Peygamber bir defasında hayvanı kulağından tutarak sürükleyen kişiyi *“Hayvancağızın kulağını bırak da boynunun kenarından tut”* (İbn Mâce, Zebâih, 3) diyerek uyarılmış, koyunları sağma esnasında memelerine zarar vermemesi için sağıcıların tırnaklarını kesmelerini ve hayvanı sağarken yavrularının da ihmal edilmemesi gerektiğini tembihlemiştir (Heysemî, Mecmau'z-zevâid, Beyrut 1407, VIII, s. 196). Ayrıca Allah Resûlü hayvanlara kaba davranışlara hitaben *“Bu dilsiz hayvanlar hakkında Allah'tan korkunuz”* (Ebû Dâvûd, Cihâd, 44) buyurarak uyarmıştır.

Bu örneklerde görüldüğü gibi Rahmet Elçisi (s.a.s) hayvanlara karşı merhametli olmayı emretmekte, onlara eza ve cefa verecek her türlü fiil ve eylemi ise yasaklamaktadır. Hayvan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde de *“Hiçbir hayvana kötü davranılamaz, acımasız ve zalimce eylem yapılamaz”* **(Madde: 3)** denilerek âdeta hadis-i şeriflerde ifade edilen hususlar te'yid edilmektedir. Bu maddenin devamında zikredilen *“Bir hayvanın öldürülmesi zorunlu olursa, bu bir anda, acı çekirtmeden ve korkutmadan yapılmalıdır”* **(Madde: 3)** ifadesi de Hiz. Peygamber'in şu hadisiyle aynı manaya gelmektedir: *“Öldürürken bile incitmeden öldürün, hayvan keserken hayvanı fazla acıtmayın,*

<sup>6</sup> İmam Buhârî bu hadise “İnsanların Hayvanlara Merhamet ve Şefkat Göstermelerinin Fazileti” bâb başlığı altında yer vererek hadisin, hayvanlara merhametle ilişkisine dikkat çekmiştir. Ayrıca bkz. Buhârî, Tevhid, 2; Müslim, Fedail, 66; Tirmizî, Birr, 16.

*keseceğinizde bıçağınızı iyice bileyin ki hayvan acı çekmesin.”* (Ebû Dâvûd, Dahâyâ, 11; Nesâî, Dahâyâ, 26; İbn Mâce, Zebâih, 3).

#### **4. Özgür Olma Hakkı**

Her hayvanın yaşamını sürdürdüğü doğal bir ortamı vardır. Her canlı gibi hayvanın da yaşadığı doğal ortamda özgürce hayatını devam ettirme hakkı bulunmaktadır. Hayvanların bu doğal yaşam ortamından koparılması veya yaşadığı bu ortamın tahrip edilip bozulması onların özgürlüğüne müdahale sayılır. Aynı zamanda hayvanların bu haktan mahrum edilmesi, yaşamlarını da tehlikeye sokar. Hz. Peygamber, hayvanların özgür yaşam haklarına önem vermiş bu hakkın kısıtlandığı durumlarda ise ashabına gerekli uyarılarda bulunmuştur.

Mesela bir yolculuk esnasında Hz. Peygamber, bazı kimselerin bir serçenin iki yavrusunu yakaladıklarını ve serçenin de kanat kırarak onların üzerlerinde dolaştığını görünce *“Yavrusu sebebiyle bu kuşun canını yakan kim?”* diye tepki göstermiş ve yavruların doğal ortamına saliverilmesini emretmiştir (Ebû Dâvûd, Cihâd, 112).

Yine başka bir yolculuk esnasında Hz. Peygamber ashabından bazı kişilerin karınca yuvasını yaktıklarını görünce onları ikaz etmiş, (Ebû Dâvûd, Edeb, 163-164) başka bir zaman ise karınca gibi hayvanların yuvalarına küçük abdest bozanlara ihtarda bulunmuştur (Nesâî, Tahâret, 30). Hz. Peygamber’in hayvanların barınaklarına yapılan bu tür kötü eylemleri yasaklamasını, onların barınma ve özgürce yaşam haklarına sahip çıkma gayreti olarak değerlendirmek mümkündür.

Hayvanların doğal yaşam ortamında hayatlarına özgürce devam etmesi hususu Hayvan Hakları Evrensel Bildirgesi’nde şöyle dile getirilmektedir: *“Yabani türden olan bütün hayvanlar, kendi özel ve doğal çevrelerinde karada, havada veya suda yaşama ve üreme hakkına sahiptir. Eğitim amaçlı olsa bile özgürlükten yoksun kılmanın her çeşidi bu hakka aykırıdır.”* (Madde: 4)

#### **5. Üreme Hakkı**

Hayvanların sahip olduğu haklardan biri de üreme yani neslini devam ettirme hakkıdır. Kısırlaştırmak sûretiyle veya farklı yöntemlerle hayvanların üremelerinin önüne geçmek fitrata karşı büyük bir saygısızlıktır. Hayvanın üreme hakkını engellemek, hayvan neslinin giderek azalmasına, neslinin tükenmesine neden olur ki bu durum ise dünyadaki doğal dengeyi tehdit eder. Bu nedenle Hz. Peygamber zaman zaman söz ve fiiliyle hayvanların sahip olduğu bu hakka dikkat çekerek ashabına bazı uyarılarda bulunmuştur.

Hayvanların da insanlar gibi bir ümmet olduğuna işaret eden Hz. Peygamber at, deve ve diğer erkek hayvanların gereksiz yere iğdiş edilmesini yasaklayarak (İbn Hanbel, II: 24; Beyhakî, es-Sünenü’l-kübrâ, X: 42) hayvanların neslinin devamına yönelik tedbirler almıştır. Diğer yandan Allah Resûlü hayvan yumurtalarının yuvalarından alınmasını yasaklamış, (Buhârî, el-Edebü’l-müfred, Beyrut, 1989, s. 139) hac esnasında ihramlı birinin devesi, bir deve kuşu yuvasına basarak yumurtaları kırdığı için o kimsenin her bir yumurtaya karşılık bir gün oruç tutması ve bir fakiri doyurması gerektiğine hükmetmiş (İbn Hanbel, V: 58) ve böylece hem dünyaya gelecek olan yeni yavrularının güvenliğini sağlamaya çalışmış hem de bu konuda gerekli hassasiyeti göstermeyenlerin keffaret ödemelerini istemiştir.

Hz. Peygamber neslinin devamı için hayvanların üreme hakkına bu şekilde riayet ederken Hayvan Hakları Evrensel Bildirgesi’nde söz konusu hak şu sözlerle güvence altına alınmaktadır: *“Geleneksel olarak insanların çevresinde yaşayan bir türden olan bütün hayvanlar uyumlu bir biçimde türüne özgü yaşam koşulları ve özgürlük içinde yaşama ve üreme hakkına sahiptir. İnsanların kendi çıkarları için bu uyumda ya da bu koşullarda yapacakları her türlü değişiklik bu haklara aykırıdır.”* (Madde: 5)

## 6. Yaşama Hakkı

Her insanın yaşam hakkı olduğu gibi hayvanların da yaşam hakkı vardır. Bu hak, hayvanların en temel haklarından biridir. Kur'an-ı Kerim'de Allah Teâlâ *"Allah'ın haram kıldığı canı haksız yere öldürmemeyin"* (İsra 17/33) buyurarak bütün canlı varlıkların yaşam hakkını koruma altına almıştır. Yine Kur'an, Hz. Süleyman'ın karınca topluluğunu ezmek için gösterdiği gayreti anlatırken onların yaşam hakkına vurgu yapar. (Neml, 27/18) Hz. Peygamber de zararsız hayvanların sebepsiz yere öldürülerek en temel hakları olan yaşama hakkına son verilmesini yasaklamış ve bunun dünyadaki doğal düzenin bozulma sebebi olacağını işaret etmiştir (Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, V: 351).

Allah Resûlü, kediye evinde hapsedip onun açlıktan ve susuzluktan ölmesine sebep olan bir kadının bu yüzden cehennemlik olduğunu (Buhârî, *Bed'ü'l-halk*, 16; Müslim, *Selam*, 151-152; Mâlik, *Hacc*, 90; Tirmizî, *Hacc*, 21; Nesâî, *Hacc*, 113) bildirerek hayvanların yaşam hakkına riayet etmemenin ahiretteki kötü akıbetine dikkat çekmiştir. Yine Hz. Peygamber haksız yere yaşam hakkı elinden alınan hayvandan dolayı insanın ahirette hesaba çekileceğini (Nesâî, *Sayd*, 34) ve haksız bir şekilde hayatına son verilen hayvanın ahirette kendisini öldüren kişiden davacı olacağını haber vermiştir (Nesâî, *Dahâyâ*, 42). Bu örnekler Hz. Peygamber'in hayvanın yaşama hakkına verdiği önemi göstermektedir.

Hayvanın en temel hakkı olan yaşam hakkı hadis-i şeriflerde bu şekilde anlatılırken yirminci sırada bütün dünyanın kabul ettiği Hayvan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde hayvanın yaşam hakkı şöyle özetlenmektedir: *"İnsanların yanlarına aldıkları bütün hayvanlar doğal ömür uzunluklarına uygun sürece yaşama hakkına sahiptir. Bir hayvanı terk etmek acımasız ve insanlık dışı bir davranıştır"* (Madde: 6)

## 7. Beslenme ve Dinlenme Hakkı

Hayvan haklarıyla ilgili olarak belirtilen en önemli hususlardan biri de, onların sağlıklı beslenme ve yorulduklarında dinlenme haklarıdır. Sevgili Peygamberimiz ve onun sahabesinin uygulamalarına bakıldığında, hayvanların beslenme, dinlenme ve uygun koşullarda kendilerinden istifade edilmesine önem verildiği görülmektedir. Mesela Allah Resûlü, yolculuk esnasında hayvanların otu bol olan uygun yerlerde otlatılmasını emretmiş, (Müslim, *İmâre*, 178) beslenme ihtiyaçlarının da itina ile karşılanması gerektiğini belirtmiştir (Ebû Dâvûd, *Cihâd*, 44). Rahmet Peygamberi, hayvanların yaratılış amaçlarına uygun bir şekilde istihdam edilmelerini istemiş, (Buhârî, *Müzâraa*, 4) onları güçlerinin yetmediği işlerde kullanmayı ve üzerlerine fazla yük yükleyerek eziyet etmeyi ise yasaklamıştır.

Hız. Peygamber *"Sakin ola ki bineklerinizin sırtlarını kendinize minber edinmeyin! Çünkü Allah size onları, (kendi başınıza ancak) zorlukla varabileceğiniz yerlere sizi götürmeleri için bahşetti. Yeryüzünü de sizin için yarattı. Bu yüzden ihtiyaçlarınızı yerde karşılayınız"* (Ebû Dâvûd, *Cihâd*, 55) buyurarak hayvanın farklı maksatla kullanılmasını ve böylece gereksiz yere yorulmasını yasaklamıştır. Hz. Enes de *"Biz (yolculukta) bir yerde konakladığımız zaman, hayvanların yükü indirilmedikçe nafile namaz kılmazdık"* (Ebû Dâvûd, *Cihâd*, 44) diyerek bu konuda ashabın hassasiyetini dile getirmiştir.

Rahmet Peygamberi bir gün ensardan birinin hurma bahçesinin yanından geçerken, orada bağlı inleyen bir deve görmüş ve şefkatli elleriyle devenin başını okşayıp onu sakinleştirmiştir. Daha sonra devenin sahibine *"Sana verdiği şu deve hakkında Allah'tan korkmuyor musun? Bu hayvan bana, senin onu hem aç bıraktığını hem de çok yorduğunu şikâyet etti!"* (Ebû Dâvûd, *Cihâd*, 44) buyurarak hayvanının beslenmesine dikkat etmeyen ve onu çok çalıştıran sahibini azarlamıştır.

Resûl-i Ekrem, bir defasında açlıktan zayıflayıp karnı sırtına yapışmış bir deveye rastladığında *"Bu dilsiz hayvanlar hakkında Allah'tan korkunuz. Onlara (binmeye) elverişli hâllerinde bininiz ve (yenmeye) elverişli hâllerinde onları yiyiniz"* (Ebû Dâvûd, *Cihâd*, 44) buyurarak savunmasız hayvanların beslenme ve bakımlarının iyi yapılmasının ardından kendilerinden istifade edilmesini istemiştir. Kedilere olan sevgisinden dolayı Peygamberimizin kendisine Ebû Hüreyre (Kedicik babası) lakabı verdiği Abdurrahman b. Sahr adlı sahabî de, koyunların bakımının güzel yapılmasını ve onların ağıllarının temiz tutulmasını söylemiştir (Abdürrezzâk, *el-Musannef*, I: 408; Buhârî, *el-Edebü'l-müfred*: 201).

Burada verilen örneklerde hayvanların tabiatlarına uygun bir şekilde çalıştırılması, yorulduklarında dinlendirilmesi ve beslenmelerine ihtimam gösterilmesi anlatılmıştır. Hadis-i şeriflerde anlatılan söz konusu bu hakikatler Hayvan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde "*Bütün çalışan hayvanlar iş süresi ve yoğunluğunun sınırlandırılması ve güçlerini artırıcı bir beslenme ve dinlenme hakkına sahiptir.*" (Madde: 7) şeklinde ifade edilmektedir.

### **8. Üzerinde Acı Çektiren Deneylerin Yapılmaması**

Hayvanların kendi doğal yaşam ortamlarında mahiyetlerine uygun bir amaçla istihdam edilmeleri gerekir. Nitekim Hz. Peygamber de hayvanların her birinin farklı gayelerle yaratıldığını ve ancak bu yaratılış gayesine uygun bir şekilde kendilerinden istifade edilebileceğini söylemiştir (Buhârî, Müzâraa, 4; Ebû Dâvûd, Cihâd, 55). İnsanlara sayısız faydaları bulunan hayvanların yaratılışlarına uygun olmayan bir şekilde kullanılması onların haklarını ihlal sayılmıştır.

Peygamber Efendimiz, kendi döneminde "*Hiçbir canlıyı hedef edinmeyin!*" (Müslim, Sayd, 58) buyurarak hayvanların hedef tahtası olarak kullanılmasını ve ona ok, taş ve benzeri şeylerle atış yapılmasını yasaklamıştır (Buhârî, Zebâih, 25; Müslim, Sayd, 58-61; Ebû Dâvûd, Dahâyâ, 11; Nesâî, Dahâyâ). Sahâbe-i kirâmdan İbn Ömer de bir tavuğu hedef dikip atış talimi yapan birtakım gençleri görünce onlara kızmış ve Hz. Peygamber'in canlı bir hayvanı böyle atış hedefi edinen kimseye lanet ettiğini hatırlatmıştır. (Buhârî, Zebâih, 25; Müslim, Sayd, 59).

Bir defasında Medine'de bir doktor kurbağayı ilaç terkinde kullanmak için Hz. Peygamber'den izin istemiş ancak Resûlullah (s.a.s) kurbağanın öldürülmesine müsaade etmemiştir.<sup>7</sup> (Ebû Dâvûd, Edeb, 164-165)

Verilen bu örneklerden Hz. Peygamber'in hayvanların bedenleri üzerinde deney yapılmasını yasakladığı anlaşılmaktadır. Hayvan Hakları Bildirgesi'nde ise söz konusu durum şu sözlerle ifade edilmektedir: "*Hayvanlara fiziki ya da psikolojik bir acı çektiren deneyler yapmak hayvan haklarına aykırıdır. Tıbbî, bilimsel, ticarî ve başka biçimlerdeki her türlü deneyler için de durum böyledir.*" (Madde: 8)

### **9. Acı Çektirmeden ve Korkutmadan Öldürülmesi**

Hz. Peygamber, Allah'ın kulların istifadesi için yarattığı hayvanların barınma ve beslenmelerine özen göstermiş, bu konuda ashabına gerekli tavsiyelerde bulunmuştur. Diğer yandan bakımı yapılan hayvanların kurban edilecekleri ya da zorunlu olarak öldürülecekleri vakit bunun hayvana en az sıkıntı verecek şekilde yapılması gerektiğini ifade etmiştir.

Allah'ın her şeyde ihsanı yani iyiliği ve güzelliği emrettiğini söyleyen Hz. Peygamber hayvanların kesimi ve öldürülmesi işinin de bu temel prensibe uygun olarak özenle yerine getirilmesini emretmiştir. (Müslim, Sayd, 57; Ebû Dâvûd, Dahâyâ, 11; Tirmizî, Diyât, 14). Hz. Peygamber, hayvanlar kurban edilecekleri zaman, kesim esnasında bıçağın iyice keskinleştirilmesini (Ebû Dâvûd, Dahâyâ, 10-11), hayvana gösterilmemesini ve kesim işinin hızlı yapılmasını emrederek (Nesâî, Dahâyâ, 26; İbn Mâce, Zebâih, 3) hayvana verilecek olan fizikî ve psikolojik eziyeti en aza indirmeye çalışmıştır. Bir defasında hayvanı kesmek için yere yatırıp hayvanın gözü önünde bıçağını bileyen bir adamı görünce Hz. Peygamber "*Bıçağını hayvanı yatırmadan önce bileyemez miydin? Zavallı hayvanı iki defa mı*

<sup>7</sup> Bu örnekler, hayvanların yaratılış amaçları dışında kendilerine eziyet veren farklı eylemlerde kullanılmasının Hz. Peygamber tarafından yasaklandığını göstermektedir. Bu hadisler ışığında meseleye bakıldığında günümüzde de hayvanların tıbbi ve kozmetik deneylerde kobay olarak kullanılmasının doğru olmadığı söylenebilir. Ancak hayvanların insanların hizmetine musahhar kılındığı düşünüldüğünde; özellikle hastalıkları araştırmak, ilaç ve tedavi usullerinin etkilerini tetkik etmek vb. doğrudan insan sağlığını etkileyen tıbbî işlemlerde, başka alternatif yöntem olmadığı durumlarda hayvanlardan istifade etmek mümkündür. Fakat hayvanlar üzerinde bu tür deneyler olacaksa da, bunun mutlaka etik kurallar çerçevesinde yapılması gerekir. Bu deneylerde kesinlikle insan hayatına hizmet gaye edinilmeli bunun dışında başka bir amaç olmamalıdır. Yapılacak deneyler mümkün olan en az hayvan üzerinden yapılmalı ve yapılacak işlemlerde hayvana verilecek rahatsızlık asgari seviyede olmalıdır.

*öldürmek istiyorsun!*” diyerek azarlamıştır. (Abdürrezzak, *el-Musannef*, IV: 493; Hâkim en-Neysâbü'rî, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, IV: 257, 260; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, IX: 280).

Yine aynı maksatla Hz. Peygamber avcılıkta, öldürücü olmaktan çok hayvanın dişini kıran, gözünü çıkaran sapanın kullanılmasını yasaklamış (İbn Mâce, *Sayd*, 11) ve öldürülmeden önce hayvanın yaralanarak eza ve cefa çekmesine gönlü razı olmamıştır.

On dört asır önce Peygamberimizin, hayvanların bakımı ve özellikle hayvan kesimi esnasında ümmetine tavsiye ettiği hususlar, günümüzde hayvan hakları konusunda bildirge hazırlayanlar tarafından aynı ifadelerle şöyle dile getirilmektedir: *“Hayvan beslenmek için yetiştirilmişse; bakılmalı, barındırılmalı, taşınmalı, ölümü de korkutmadan ve acı çektirmeden gerçekleştirilmelidir.” (Madde: 9)*

#### **10. Eğlence Aracı Olarak Kullanılmaması**

Hz. Peygamber at ve deve yarışı gibi spor niteliği taşıyan eğlencelere izin vermiş (Tirmizî, *Cihâd*, 22; Nesâî, *Hayl ve sebki ve ramy*, 14) ancak hayvanlara eziyet olabilecek türdeki eğlenceleri men etmiştir. Sırf zevk ve eğlence olsun diye hayvanların birbirleriyle dövüştürülmesi, bu yüzden Allah Resûlü tarafından yasaklanmıştır (Ebû Dâvûd, *Cihâd*, 51; Tirmizî, *Cihâd*, 30). Buna göre eğlence veya bahis amacıyla horoz, köpek, boğa, deve vb. hayvanların birbirleriyle dövüştürülüp seyredilmesi dinen ve ahlâken kabul edilebilir bir davranış değildir. Hayvanların bu şekilde birbirleriyle dövüştürülmesi onların onurlarını zedeleyici bir davranış olduğu gibi aynı zamanda onlara yapılan eziyetin başka bir şeklidir. Dolayısıyla dinimizde eğlence amacıyla bu şekilde hayvanlara acı vermek ve işkence yapmanın hoş karşılanmayacağı açıktır.

Aynı zamanda Hz. Peygamber gösteriş maksadıyla yani kendilerine cömert denilmesi için yapılan deve kesme yarışında boğazlanan hayvanların etlerinin yenilmesini yasaklamıştır (Ebû Dâvûd, *Dahâyâ*, 10-11). Bu hayvanlar üzerine Allah'ın adı anılıp kesilse bile söz konusu eylemde insanların süflî duygularını tatmin etmek amacı olduğundan etleri yenilmez. Bu da dinimize göre, hayvanların insanın hiçbir maddi-manevi zevk ve eğlencesine âlet edemeyeceğini göstermektedir.

Evrensel Hayvan Hakları Bildirgesi'nde bu durum *“Hayvanlardan insanların eğlencesi olsun diye yararlanılamaz. Hayvanların seyrettirilmesi ve hayvanlardan yararlanılan gösteriler hayvan onuruna aykırıdır” (Madde: 10)* sözüyle açıkça ortaya konmaktadır.

#### **11. Zorunluluk Dışında Öldürülmemesi**

Dinimiz, kurban etme, avlanma ve zararından korunma gibi belli gerekçeler dışında boş yere hayvanların öldürülmesini yasaklamıştır. Öte yandan sebepsiz yere öldürülen serçe gibi hayvanların âhirette *“Yâ Rabbi! Falan beni, herhangi bir yararı için değil, boş yere öldürdü!”* (Nesâî, *Dahâyâ*, 42) diyerek öldüren kişi aleyhinde davacı olacağı bildirilmiştir.

Bununla birlikte Hz. Peygamber yılan, karga, çaylak, akrep, fare, kuduz köpek gibi insanların canına ve malına zarar verebilecek bazı hayvanların öldürülmesine ruhsat vermiş hatta ihramlı iken dahi sözü edilen hayvanların öldürülebileceğini belirtmiştir (Buhârî, *Cezâü's-sayd*, 7). Ancak Hz. Peygamber, bu hayvanlar zarar vermediği takdirde öldürülmesine razı olmamıştır. Nitekim bir gün ashabının bir yılanı öldürmek için uğraştıkları halde öldüremeyip de kaçırdıklarını görünce *“O sizin şerrinizden, siz de onun şerrinden korunup kurtuldunuz”* (Müslim, *Selâm*, 137) buyurarak yılanın canını kurtarmasına sevinmiştir.

Hz. Peygamber *“Av peşinde koşan gafil olur...”* (Ebû Dâvûd, *Sayd*, 24, 25; Tirmizî, *Fiten*, 69) buyurarak hayvan avlamak suretiyle gereksiz yere hayvanları öldürmenin şefkat ve merhamet gibi duyguları körelteceğini ve kişinin kalbinin katılaşmasına sebep olacağını belirtmiştir.

Ayrıca Hz. Peygamber kurbağa, karınca, bal arısı, göçeğen kuşu, çavuş kuşu gibi özellikle bazı hayvan türlerinin öldürülmesini yasaklamıştır (Ebû Dâvûd, *Edeb*, 163-164; İbn Mâce, *Sayd*, 10). Bu ve benzeri hadisler ışığında konuyu değerlendiren âlimler kapsamı genişleterek zararı olmayan ve düşmanlık beslemeyen hiçbir hayvanın gereksiz yere öldürülemeyeceği sonucuna varmışlardır.



Günümüzde ortak akıl sonucu oluşturulan Hayvan Hakları Bildirgesi'ne göre de *"Zorunluluk olmaksızın bir hayvanın öldürülmesi yaşama karşı suçtur"* (**Madde: 11**). Bu bildirmede hadislerde ifade edildiği gibi hayvanın öldürülebileceği zorunlu durumların olabileceğine dikkat çekilmekte fakat gereksiz yere hayvanların öldürülmesi suç sayılmaktadır.

## 12. Neslinin Tüketilmesinin Yasaklanması

Allah Teâlâ *"Hem yerde hareket eden hiç bir canlı, kanatlarıyla uçan hiç bir kuş türü yoktur ki sizin gibi birer toplum teşkil etmesinler"* (En'am 6/38) buyurarak her hayvan türünün tıpkı insanlar gibi yeryüzünde bir ümmet olduklarını belirtmiştir. Hayvan türlerinin hepsinin nesillerinin devam etmesi dünyadaki genel dengenin korunması adına büyük önem arz etmektedir. Zira hayvanlardan tek bir türün azalması bile doğal yaşamı olumsuz etkilemektedir.

Mesela 1907 yılında bir grup avcı Amerika'nın Arizona bölgesinde yaşayan geyiklerin sayısını artırmak için aynı yörede yaşayan kurt ve pumaları öldürmeye başlamışlar. Bu kırım 1923 yılına kadar devam etmiş ve bu esnada geyik sayısında bir artış olmuştur. Başlangıçta 20.000 kadar olan geyik sayısı, 1924 yılında 100.000'e ulaşmıştır. Fakat haddinden fazla geyikle dolan orman, yeterli besin sağlayamaz hale gelmiş ve tahrip olmuştur. Hayvanlar ise zayıflamış ve hastalanmıştır. 1926 kışında geyiklerin yarısı ölmüş; ardından sayıları hızla azalmaya başlamıştır. 1939 yılına gelindiğinde ise bölgedeki geyiklerin sayısı 10.000'e düşmüş, ormandan geriye ise tahrip edilmiş bir çalılık kalmıştır (Çeker, 1997, I, s. 350; Dartma, 2005, s.48). Yine bir zamanlar Samsun'da köylüler kurbağaları toplayıp Avrupa'ya ihraç ettiklerinde doğal denge bozulmuş ve Samsun sivrisinek istilasına maruz kalmıştır (Sungurbey, 1993, s. 174).

Bu örnekler de gösteriyor ki, bir hayvan neslinin değil tüketilmesi azalması bile doğada önüne geçilemez tahribatlara sebep olmaktadır. Bu yüzden insana düşen görev, hayvanların doğal yaşam ortamlarını muhafaza edip hayvan nesillerinin kurutulmasının önüne geçmektir. Nitekim bu amaçla Sevgili Peygamberimiz Mekke ve Medine'de dokunulmaz tabii bölgeler oluşturmuş ve *"Şüphesiz ki, İbrahim (as) Mekke'yi haram kılmıştır. Ben de Medine'nin iki taşlığı arasını haram kıldım. Onun ağacı kesilmez, avı da avlanmaz"* (Müslim, Hacc, 458) buyurarak hayvanların tabii yaşam alanlarının korunmasına ihtimam göstermiştir.

Hz. Peygamber kendisini karınca ısırды diye öfkelenerek karınca yuvasını yaktıran bir peygambere, Allah Teâlâ'nın *"Seni bir karınca ısırılmışken, sen tesbih eden bir ümmeti yaktın"* (Buhârî, Cihâd, 152, Bed'ü'l-halk, 14; Müslim, Selâm, 148; Ebû Dâvûd, Edeb, 176) diye uyardığını bildirmiş ve can taşıyan en küçük canlılardan biri olan karıncaya yapılan soykırım niteliğindeki bu davranışı yasaklamıştır.

Hz. Peygamber, insanlara verdiği zararlardan ötürü önceleri av ve çoban köpeği dışındaki bütün köpeklerin öldürülmesini emretmiş (Buhârî, Bed'ü'l-halk, 14; Müslim, Libas, 26, Müsâkât, 10; Tirmizî, Sayd, 4; Nesâî, Sayd, 9; İbn Mâce, Sayd, 1), ancak daha sonra neslinin yok olmasından endişe ederek bu emrinden vaz geçip öldürülecek köpekleri sadece zararlı olanlarla sınırlandırmıştır.<sup>8</sup> (Ebû Dâvûd, Sayd, 1, 3; Tirmizî, Ahkâm, 4, Sayd, 16-17; Nesâî, Sayd, 10; İbn Mâce, Sayd, 1-2; Dârimî, Sayd, 3; İbn Hanbel, IV: 85, V: 54, 56, 57)

Hayvan neslinin devamı adına Hz. Peygamber keyfi yere hayvanların avlanılmasını yasaklamış, (Nesâî, Edâhî, 42; İbn Hibban, *Sahîh*, VII: 557) bazı hayvanların avlanılmasıyla ilgili zaman tahdidi getirmiş (Taberânî, el-Mu'cemü'l-kebîr, III: 131) ve yavru hayvanlara dokunulmasını da yasaklamıştır. (Ebû Dâvûd, Cihâd, 112)

Hiç kuşkusuz Sevgili Peygamberimizin avlanma konusunda ortaya koymuş olduğu bu kurallar, hem hayvan neslinin muhafazası hem de bu vesile ile dünyadaki tabii düzenin korunmasına imkân sağlaması bakımından son derece önemlidir. Gerçekten günümüzde hayvan haklarını düzenleyen bildiride *"Çok sayıda yabancı hayvanın öldürülmesi demek olan her davranış bir soykırım, yani bir suçtur"* (**Madde: 12**) denilerek hayvan neslinin korunması amaçlanmaktadır.

<sup>8</sup> Bu hadislerin değerlendirilmesi için bkz. Koşum, Adnan, "İslam Hukukunda Hayvanların Yaşama Hakları Bağlamında Köpeklerin Öldürülmeleri Sorunu", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2015, sayı: 26, s. 299-309.

### 13. Ölüsüne Saygı Gösterilmesi

Hz. Peygamber, hayvanlara yaşarken gerekli saygıyı gösterdiği gibi öldüklerinde de aynı saygıyı göstermiştir. Medine’de Enes b. Mâlik’in küçük kardeşi Ebû Umeyr’in evde beslediği serçe gibi küçük bir kuş (nuğayr) vardı. Bir gün Allah Resûlü küçük çocuğun çok sevdiği bu kuşun öldüğünü öğrendiğinde “*Yâ Ebû Umeyr! Ne oldu senin Nuğayr!*” diyerek hayvanı ölen küçük çocuğu teselli etmeye çalışmıştır.<sup>9</sup> (Buharî, Edeb, 81; Müslim, Âdâb, 30; Ebû Dâvûd, Edeb, 69) Bu olay Peygamberimizin küçük bir hayvanın ölümü karşısında bile duyarsız kalmadığını göstermektedir.

Allah Teâlâ, insanoğluna ölen bir hayvana nasıl davranılması gerektiğini bir karganın rehberliğiyle öğretmektedir. Öyle ki Hz. Âdem’in oğlu Kâbil, kardeşi Hâbil’i öldürdüğünde kardeşinin cesedini ne yapacağını bilemez. Kâbil, böyle bir şaşkınlık içindeyken Allah ona rehberlik yapması için bir karga gönderir. Bu karga Kabil’in gözü önünde ölmüş bir kargayı gömmek için toprağı eşer ve ölüsünü oraya gömer. Bu olayı bize Kur’an-ı Kerim şöyle anlatmaktadır: “*Derken Allah, yeri eşen bir karga gönderdi ki kardeşinin cesedini nasıl örteceğini göstereyin. Kabil: ‘Yazıklar olsun bana! Şu karga kadar bile olup da kardeşimin cesedini örtemedim!’ dedi ve pişmanlığa düşenlerden oldu*” (Maide 5/31).<sup>10</sup> Âyette anlatılan bu hâdise ile Allah insana, ölüsünün gömülmesi gerektiğini öğrettiği gibi hayvan ölüsüne de aynı muamelenin yapılmasını istemiştir. Dolayısıyla ölen canlının toprağı gömülmesi hem insana hem de hayvana saygının bir gereğidir.

Buna göre insan, dünyada aynı hayatı paylaştığı ve dünyadaki doğal dengenin en önemli unsurlarından biri olan hayvana canlı iken saygı duyduğu gibi ölüsüne de saygılı olmalıdır. Ölmüş cesedini açıkta bırakmamalı ve uygun yerlere gömmelidir. Bu durum Hayvan Hakları Evrensel Bildirgesi’nde şöyle ifade edilmektedir: “*Hayvan ölüsüne de saygı göstermek gerekir. Hayvanın öldürüldüğü şiddet sahneleri sinema ve televizyonlarda yasaklanmalıdır.*” (Madde: 13)

### 14. Haklarının Yasayla Korunması

İslam Dini’nin temel kaynağı Allah’ın insanlara gönderdiği son kutsal kitap Kur’an ile O’nun açıklayıcısı ve uygulayıcısı olan Hz. Peygamber’in Sünnetidir. Bu iki temel kaynak mü’minler için her alanda bağlayıcı olmuştur. Bu yüzden inananlar, âyet ve sahih hadislerde emredilen ve yasaklanan hususlara titizlikle uymuşlardır. Nitekim Yüce Yaratıcı’nın hayvan haklarıyla ilgili beyan ettiği hususlar ve Hz. Peygamber’in bu konudaki sözleri ve uygulamaları tarih boyunca Müslümanlar tarafından kanun olarak telakki edilmiş, İslam toplumunda yaşayan insanlar söz konusu dinî kanunlara hassasiyetle uymuşlar, aksine davrananlar ise cezalandırılmışlardır.

Mesela hilafeti döneminde (634-644) Hz. Ömer, devesine gücünün üstünde yük yükleyen birini cezalandırmış, Ömer b. Abdülazîz de valilerine gönderdiği mektupta; hayvanlara ağır gem ve koşum takımı vurulmaması, nodulla (ucu çivili değnek) dürtülmemesi, develere 600 rıtlıdan (yaklaşık 230 kg.) fazla yük yüklenmemesi hususunda uyarılarda bulunmuştur (Kettânî, et-Terâtibu’l-idâriyye, Beyrut, ty., II: 369). Daha sonraki dönemlerde Osmanlılar zamanında da hayvan haklarına dair âyet ve hadisler ışığında hukukî kurallar oluşturulmuş ve bunlar ilk dönemlerden itibaren çıkarılan Osmanlı Kanunnamelerinde yer almıştır.<sup>11</sup>

Bununla birlikte hayvanları korumaya yönelik fikhî hükümler konmuş, ahlâkî ve hukukî yaptırımlarla onların hakları muhafaza edilmeye çalışılmıştır (Dölek, *Hadislerle İslam*, V: 263-264). Meselâ hicrî VII. asrın en önemli âlimlerinden biri olan İzzüddîn b. Abdüsselâm (ö. 660/1262) İslâm hukukunun küllî

<sup>9</sup> Fakihler bu rivayetten hareketle eziyet etmemek, aç ve susuz bırakmamak şartıyla kafeste kuş beslenmesini câiz görmüşlerdir. (Şener, Mehmet, “Hayvan”, *DİA*, XVII, 93).

<sup>10</sup> Ayrıca Allah bu âyetle, hayvanlara ibret nazarıyla bakıldığında dünyada insanların bilmedikleri birçok hususta kendilerine rehber olabileceği ve onlardan birçok konuda istifade edilebileceği dersini vermektedir. Hayatımızı kolaylaştıran araç ve gereçlerin icad edilmesinde hiç şüphesiz ki hayvanlar, bilim adamlarına ilham kaynağı olmuşlardır. İnsanlar taklit ve tecrübe yoluyla onlardan çok şeyler öğrenmişlerdir. Bu yüzden günümüzde teknolojik gelişmelerin sağlanmasında ve modern-çağdaş medeniyetin oluşmasında hayvanların örneklik açısından çok büyük katkılarının olduğunu unutmamak gerekir.

<sup>11</sup> Bu konudaki örnekler için bkz. Akgündüz, Ahmed, *Osmanlı Kanunnameleri*, OSAV Yayınları, İstanbul, 1996, IX, 525, 531, 548.

kaidelerini biraraya getirdiği *Kavâidü'l-ahkâm fî mesâlihi'l-enâm* adlı eserinde hayvan haklarına da yer vermiştir. Onun “Hayvanların İnsanlar Üzerindeki Hakları” başlığı altında âyet ve hadislere bağlı olarak verdiği bilgiler, günümüzde hayvan hakları konusunda söylenenlerden çok da farklı değildir. O bu eserinde “hayvana ancak taşıyacağı kadar yükün vurulması, iyi beslenme imkânının sağlanması, barınağının sağlıklı ve güzel olması, rahatsız olacağı ortamlara sokulmaması, nesillerinin devamı için çiftleşmelerine imkân sağlanması, kesileceği zaman kurallara uygun bir şekilde güzelce kesilmesi, yavrusundan ayrı bırakılmaması ve yavrularının gözü önünde kesilmemesi ...” (İzzüddîn, *Kavâidü'l-ahkâm fî mesâlihi'l-enâm*, I, s. 121) gibi hayvan hakları konusunda evrensel nitelikteki temel kurallardan bahsetmiştir.

Kur'an ve Sünnetin hayvan hakları konusunda ortaya koyduğu temel prensiplerin on dört asır boyunca Müslümanlar tarafından uygulandığını, kurmuş oldukları medeniyetlerde görmek mümkündür. Hayvanlar için kurulan vakıflar, hayvan bakım evleri, sokak, cami ve mezarlıklardaki suluklar, cami duvarlarındaki kuş evleri... vb. mimari yapılar, İslam toplumunun hayvan haklarına verdiği değerin yansımalarıdır.

Hayvanların sahip olduğu haklar, Kur'an-ı Kerim ve Sünnet-i Nebî ile koruma altına alınırken evrensel hayvan Hakları Bildirisi'ni hazırlayanlar da “*Hayvanları savunma ve koruma kuruluşları hükümet düzeyinde temsil olunmalıdır. Hayvan hakları da insan hakları gibi yasayla korunmalıdır.*” (Madde: 14) diyerek hayvan haklarının kanun ve yasalarla muhafaza edilmesini istemektedirler.

## SONUÇ

Allah, Kur'ân-ı Kerîm'de “*Hayata elverişli olarak yaratıldıktan sonra yeryüzündeki doğal dengeyi bozmayın*” (A'râf 7/56) buyurarak yeryüzündeki doğal dengenin muhafazasına dikkat çekmiştir. Aynı şekilde Kur'ân'ın açıklayıcısı olan Hz. Peygamber de söz ve uygulamalarıyla dünyadaki ekolojik dengenin korunmasının önemine vurgu yapmaktadır. Dinimizin temel kaynağı olan Kur'an ile Sünnet'e ve yaşanan tecrübelerle bakıldığında bu dengenin sağlanmasında en önemli unsurlardan birinin de hayvanlar olduğu söylenebilir. Bu yüzden dinimiz tabii dengenin vazgeçilmez bir unsuru olan hayvanların korunmasına büyük bir özen göstermiş ve onların haklarıyla ilgili genel ilkeler ortaya koymuştur.

İnsanoğlu kendi yaptıkları işler yüzünden dünyanın ekolojik dengesinin bozulduğunu ve bunun kendisi için büyük felakete sebep olduğunu gördüğünde çevreye daha duyarlı hâle gelmiştir. Doğada tüm canlıların bir zincir şeklinde birbirlerine bağlı olduğunu bunlardan tek bir halkanın dahi kopmasının doğadaki temel düzeni bozacağını tespit etmiştir. Dolayısıyla doğayı ve canlıları korumanın aslında insanı ve insanın geleceğini korumak olduğunu anlamıştır. Bunun üzerine çevreyi ve canlıları korumak amacıyla tedbirler almış, yasalar düzenlemiş ve nihayetinde bütün dünyanın kabul ettiği 'Evrensel Hayvan Hakları Bildirgesi'ni yayınlamışlardır.

On dört maddeden oluşan bu bildirmede hayvanların var olma, yaşama, beslenme, barınma, dinlenme, üreme, özgürlük, sağlık, saygı görme, onuru koruma gibi maddi ve manevi birçok açıdan hakları olduğu ve bu hakların yasalarla korunması gerektiği belirtilmiştir. Bizler bu çalışmamızda insanların ortak aklı neticesinde belirtilen bu hakların on dört asır önce ilahî vahiy ve nebevi beyanla ortaya konduğunu göstermeye çalıştık. Yani hayvan hakları konusunda bugün insanların tesbit ettikleri evrensel haklar, bundan on dört asır önce kâinatın ve bütün varlıkların Yaraticısı Yüce Allah tarafından son elçisi Hz. Muhammed (s.a.s) aracılığıyla insanlara bildirilmiştir. Bu bağlamda insana düşen görev; her alanda olduğu gibi bu konuda da Kur'ân ve Sünnet'in ortaya koyduğu ilke ve ölçülere uymak, bu sayede doğayı, hayvanları, canlı ve cansız bütün varlıkları Yüce Yaraticı'nın emanetleri olarak görüp onlara sahip çıkmaktır.

## KAYNAKÇA

Abdürrezzak, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmam Abdürrezzâk es-San'ânî, *el-Musannef*, (thk. Muhammed Abdüsselâm Şâhîn), Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1995.

Akgündüz, A. (1986). *Osmanlı Kanunnameleri*, I-IX, OSAV Yayınları, İstanbul.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn, *es-Sünenü'l-kübrâ*, (thk. Ebû Abdillâh Abdüsselâm), Mektebetü'r-Rüşd, Riyâd, 2004.

Buhârî, Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmail, *el-Edebü'l-müfred*, (thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî), Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, 1989.

Buhârî, Sahîh-i Buhârî: *el-Kütübü's-Sitte*, s. 1-631 (Mevsûatü'l-Hadîs eş-Şerîf içinde, Haz. Sâlih b. Abdülazîz), Dâru's-Selâm, Arabistan, 2000.

Çeker, O. (1997). "İslam'da Çevre Sağlığı", Habitat II. Kent Zirvesi, Uluslararası Bilimsel Toplantılar, 3-12 Haziran 1996, İstanbul.

Dartma, B. (2005). *Kur'ân ve Ekoloji*, Rağbet Yayınları, İstanbul.

Dârimî, Ebû Muhammed Abdullâh b. Abdurrahman b. Fadl, Sünen-i Dârimî: *el-Kütübü's-Sitte*, (Mevsûatü'l-Hadîs eş-Şerîf içinde, Haz. Sâlih b. Abdülazîz), Dâru's-Selâm, Arabistan, 2000.

Dölek, Â. (2013). "Hayvan Hakları: Nefes Alan Her Varlığa Rahmet", *Hadislerle İslam*, V, 253-264.

Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as b. İshak el-Ezdî es-Sicistânî, Sünen-i Ebû Dâvûd: *el-Kütübü's-Sitte*, s. 1223-1608 (Mevsûatü'l-Hadîs eş-Şerîf içinde, Haz. Sâlih b. Abdülazîz), Dâru's-Selâm, Arabistan, 2000.

Hâkim, Ebû Abdullâh Muhammed b. Abdullâh en-Neysâbûrî, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, (thk. Hamdî ed-Demirdâş Muhammed), el-Mektebetü'l-Asriyye, Mekke, 2000.

Heysemî, Ebu'l-Hasan Nureddin Ali b. Ebû Bekr b. Süleyman, *Mecmaü'z-zevâid ve menbaü'l-fevâid*, Dâru'l-Kütübî'l-Arabî, Beyrut, 1407.

İbn Hanbel, Ebû Abdullâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî, *el-Müsned*, -Birleşik Baskı- Beytü'l-Efkârî'd-Düveliyye, Ürdün, 2005.

İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibban b. Ahmed et-Temîmî, *Sahîh-i İbn Hibbân*, I-XVIII, (thk. Şuayb el-Arnâvud), Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1414/1993.

İbn Mâce, Ebû Abdullâh Muhammed b. Yezîd er-Rebeî el-Kazvinî, *Sünen-i İbn Mâce: el-Kütübü's-Sitte*, s. 2477-2741 (Mevsûatü'l-Hadîs eş-Şerîf içinde, Haz. Sâlih b. Abdülazîz), Dâru's-Selâm, Arabistan, 2000.

İzzüddîn b. Abdüsselâm, *Kavâidü'l-ahkâm fî mesâlihi'l-enâm* (thk. Mahmûd b. et-Telâmiz eş-Şenkîfî), Dâru'l-Meârif, Beyrut, 1410/1990.

Kettânî, Muhammed Abdülhay b. Abdülkebir b. Muhammed, *et-Terâtibu'l-idâriyye*, Dâru'l-Kütübî'l-Arabî, Beyrut, t.y.

Malik b. Enes, Ebû Abdullâh el-Asbahî el-Himyerî, Muvatta-i Mâlik: *el-Kütübü's-Sitte*, (Mevsûatü'l-Hadîs eş-Şerîf içinde, Haz. Sâlih b. Abdülazîz) Dâru's-Selâm, Arabistan, 2000.

Müslim, Ebu'l-Hüseyn el-Kuşeyri en-Nisâbûrî Müslim b. el-Haccâc, Sahîh-i Müslim: *el-Kütübü's-Sitte*, s. 673-1202 (Mevsûatü'l-Hadîs eş-Şerîf içinde, Haz. Sâlih b. Abdülazîz), Dâru's-Selâm, Arabistan, 2000.

Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb, Sünen-i Nesâî: *el-Kütübü's-Sitte*, s. 2087-2453 (Mevsûatü'l-Hadîs eş-Şerîf içinde, Haz. Sâlih b. Abdülazîz) Dâru's-Selâm, Arabistan, 2000.

Sungurbey, İ. (1993). *Hayvan Hakları*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1993.

Şener, M. (1997). "Hayvan", *DîA*, XVII, 92-98.

Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb el-Lahmî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, (thk. Hamdî Abdulmecîd es-Selefî), Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 2002.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, Dâru'l-Fikr, Beyrût, 1407/1987.

Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemî, *Sünen-i Tirmizî: el-Kütübü's-Sitte*, s. 1629-2061, (Mevsûatü'l-Hadîs eş-Şerîf içinde, Haz. Sâlih b. Abdülazîz), Dâru's-Selâm, Arabistan, 2000.

Vakidî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer b. Vakid el-Eslemî, *el-Meğâzî*, (thk. Marsden Jones), I-III, London, 1966.

[http://jose.kersten.free.fr/aap/pages/uk/UDAR\\_uk.html](http://jose.kersten.free.fr/aap/pages/uk/UDAR_uk.html), 19.05.2016;

[https://tr.wikipedia.org/wiki/Hayvan\\_Haklar\\_%C4%B1Evrensel\\_Beyannamesi](https://tr.wikipedia.org/wiki/Hayvan_Haklar_%C4%B1Evrensel_Beyannamesi), 19.05.2016.